

Szekszárd város történeti monográfiája első kötetében mindössze ennyit találunk arról az épületről, amely ma a Zrínyi utcai iskola legrégebb emlékeit rejt: „1893-ban került a »báró Augusz Árvaház« alapítványi tőkéje, 80 ezer forint, az árvapénztárba – az árvaházat csak 1899-ben építik fel a Kramolin kertben. (A 80 ezer forint Augusz Imrének, Augusz Antal 1886-ban elhunyt fiának végrendeleti adománya volt egy szekszárdi árvaház létesítésére.)” A második kötet pedig mindössze annyit tudat – Hahn Béláról –: „az árvaház rendszeresen hozzáfordul, [!] ha épületasztalosi munka merül fel”. Aligha kétséges, hogy a közel 500 gyermeket nevelő, megyénkben elsőként létesült árvaház emléke ennél jóval többet érdemel. Ennek nyomába eredünk most a korabeli sajtó híreinek felkutatásával. Ebből ugyan nem kerekedik ki teljes történet, de talán alkalmas lesz elgondolkodásra, meg arra, hogy valaki továbblépjen, s mondjuk, egy buzgó helytörténész, megírja a levéltári adatok segítségével a hiányzó históriát...

***

Kezdődik a mese

Valóban meseszerű az itt következő történet. Valaha Szekszárdon a Bezerédj utcában állt a posta. Utolsó postamestere, a jellegzetes magyaros ruhában járó Zahrubay Ferenc, gyenge egészsége dacára (fél tüdővel élt) 1924-ben a város legidősebb embere lett a maga 90 évével. A Tolnamegyei Ujság ez évi szeptember 27-i nekrológja nemcsak ezt írta meg. „Egy fél évvel ezelőtt ellátogatott szerkesztőségünkbe és olvasván arról a nyomorról, amelybe a rendkívüli viszonyok a báró Augusz árvaházat sodorták, elhozta jó szívvel kis adományát és *bemutatta azt a cikket, amelyet 1886 április hóban írt egy Szekszárdon létesítendő árvaház ügyében*, és amely cikk érlelte meg tán a finom lelkű és nemes szívű emberbarátban, báró Augusz Imrében [képünkön], aki 1886 őszén hunyt el, azt az elhatározást, hogy egész vagyonát Szekszárdon emelendő árvaház létesítésére hagyta.” (Az ifjú báró személyesen is jól ismerhette Zahrubayt, hiszen családja a XIX. század legnagyobb részében a posta bérlője, üzemeltetője volt.)

Az Augusz család utolsó férfi tagja, aki 1886. november 6-án, Szekszárdon bekövetkezett halálakor mindössze 27 éves volt, hiszen 1859. március 19-én született Budán, s Vendel István monográfiája szerint „szorgalmasan látogatta a képvis-

lő-testületi üléseket és kulturális valamint gazdasági vonatkozásokban a köznek nagy szolgálatokat tett”, a postamester kitűnő ötletét megtoldotta a sajátjával. Végrendeletében, melyet a korabeli újság teljes terjedelmében közölt, minden vagyonát, amely körülbelül háromszázezer (a *Révai nagy lexikona* II. kötete szerint több mint négyszázezer) forint volt, Szekszárdra hagyta, azzal a kikötéssel, hogy a ma is álló Augusz-házban múzeumot rendezzenek be ebből az összegből, továbbá építsenek egy árvaházat, ahol a rászoruló gyerekeket vallási különbség nélkül ellátják és nevelik. Hogy fogalmunk legyen az összeg nagyságáról, érdemes tudnunk, akkoriban egy tanító évi fizetése 400-600 forint, a helyi hetilap éves előfizetési díja 6 forint, „egy csinos, divatos női téli kabát” 5 forint, 100 liter bor 20-40 forint, egy napszám 50 fillér-egy forint. Az adomány a megyeszékhely máig tartó történetében a legnagyobb, amit valaha kapott...

Szekszárd, vagy ahogy 1904-ig írták: Szegzárd, igyekezett háláját kifejezni, ezért 1893. december 9-én „a képviselő-testület elhatározta, hogy T. Nyitray Lajos polgári iskolai rajztanár által szépen megfestett képet 500 forintért megveszi és a városháza nagytermében helyezi el. A képviselő-testület e nemes tettevel háláját fejezte ki a korán elhunyt nagyreményű báró Augusz Imre emléke iránt, ki végrendeletig bőkezű alapítványt tett egy Szegzárdon felállítandó árvaház javára.” (A festmény ma a Liszt Ferenc Zeneiskola nagytermében látható.)

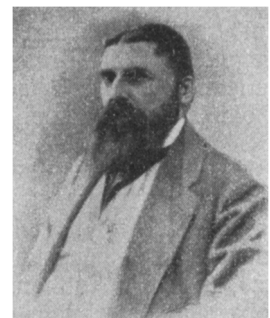
De hogy a mese azért ne legyen egyszerű, az örökösök – formai hiba miatt – megtámadták a végrendeletet. Szekszárd, hogy kétséges kimenetelű pert elkerülje, egyezsége lépett. Ennek értelmében az örökösök 10.000 forintot átadtak kulturális célokra (ezt elődeink rögtön egy leendő gimnázium anyagi megalapozására fordították), özvegy báró Augusz Antalné halála után pedig 80.000 forintot folyósítanak két év alatt az árvaház céljaira. (Mivel a jótékonyságáról híres bárónő 1894. január 21-én halt meg, téves a monográfia állítása az összeg 1893-as meglétéről.) Egy év múlva, 1895. március 3-i hír szerint az akkor még nagyközség Szekszárd főjegyzőjét, dr. Hirling Ádámot bízta meg azzal, tegyen javaslatot; ennek nyomán úgy határoztak: „a 80.000 forintot csak azon esetben veszik most fel, ha kamataiból az árvaház legalább is 12 árva részére rendezhető be”. Ezek után három hét múlva „A »báró Augusz-árvaház« létesítésére előkészítőbizottság küldetett ki.”

A bizottságot nem lehet hebehurgya kapkodással vádolni. A következő, millenniumi év elején azonban már az hírlett – Boda Vilmos országgyűlési képviselő, a Tolnamegyei Közlöny című hetilap főszerkesztő-tulajdonosa *Tolnavármegye és az ezredéves ünnep* című vezércikke nyomán –, hogy „maga a székhely Szegzárd is kiveszi részét az ünnepségből, mert egyetlen kimagasló költőjének: Garay Jánosnak szobrot emel, *megnyitja az Augusz család hagyományára alapján az árvaházat* s felemeli kultúránk templomát a főgimnázium épületét.” Ebből 1896-ban egyik se valósult meg, mert a gimnázium magánházban működött az épület 1897-es átadásáig, a Garay-szobrot 1898-ban avatták, az árvaház építését pedig csak 1899 tavaszán pályáztatták meg.

Az 1896-os évben felmerült az ötlet, hogy egy már meglévő épületben nyissák meg a leendő intézményt. „Szegzárd nagyközség képviselő-testülete a napokban foglalkozott az árvaház ügyével és *a szegzárdi takarékpénztár régi épületének [Bezerédj utca 1.] az árvaház részére leendő megvétele tárgyában kiküldött bizottság* – tekintve az épület vételárának nagyságát s az árvaház alapítójához viszonyított nagyságát, továbbá a szükséges átalakításokból származó költségeket, – a kérdéses épület megvételét nem ajánlotta” – írja a Tolnamegyei Közlöny 1896. április 5-én. Több mint egy év múlva, azonban ugyanez az újság jó hírt közölt. „A báró Augusz-árvaház a megvalósulás stádiuma felé közeledik”, mert „Szegzárd képviselő-testülete április 25-én tartott ülésében [...] kimondotta, hogy *az árvaház céljaira megveszi dr. Kramolin Emil tulajdonát képező terjedelmes újvárosi kertet a bennlevő épületekkel együtt*. A nevezett kertről egy bizottság tett jelentést a képviselő-testületnek, mely bizottság a kertet megtekintve, alkalmasnak találta az árvaház elhelyezésére.” Igaz ugyan, hogy e lap szeptember 5-én úgy látta: „A kérdéses kert tudvaleg az újvárosban van, s rossz időben majdnem megközelíthetetlen, tehát a megkívántató célra már ezért sem tartjuk alkalmasnak”. De október 3-án már azt olvashatták: „Szegzárd nagyközség képviselő-testülete [...] dr. Hirling Adám főjegyző ajánló előterjesztése után határozatilag kimondotta, hogy *az árvaház céljaira 7578 forintért megveszi a dr. Kramolin Emil szegzárdi ügyvéd tulajdonát képező kertet a rajta levő épületekkel együtt*.” Ugyanebből az 1897-es híradásból derül ki, hogy „*Az örökösök a 80,000 forintot még 1895. évben fizették le, mely összeg az időközi kamatokkal ma már meghaladja a 90,000 forintot.*”

A tervet azonban – Boda Vilmos (képünkön) két hét múlva megjelent vezércikke szerint – sokan ellenezték. Ennek az írásnak köszönhetjük, hogy lehet némi fogalmunk arról, milyennek látták a területet az árvaház építése előtt. „A telek az úgynevezett Kramolin-féle kert. Kertnek szép, parkírozva van s gyümölcs és zöldség termelésre felette hivatott. Azonban árvaház elhelyezésére, legalább a mi nézetünk szerint, egyáltalán nem való.” Miért is? „A telek teljesen a legmélyebb lapályon fekszik s így a közegészségi követelményeknek nem felel meg”, „hozzáférhetetlen helyen van, mely télvíz idején a közlekedést is akadályozza s így az árvák iskoláztatása felette megvan nehezítve”, emellett „nagyon költséges s maga a telek és épület legalább 20,000 forintot fog az alapból elvonni, úgy, hogy a tervbe vett 12 árva gyermeknek elhelyezése is kérdésessé válik”.

Itt az ideje, hogy megismerkedjünk a kert létesítőivel és névadóival a *Szekszárd – Mesélő útikönyv* róluk írott soraival. „Kramolin Gyula → 1868. március 3-án született Szekszárdon, grazi, bécsi és budapesti orvosi tanulmányai után atyja, a

volt kaszinóelnök, [a kert létrehozója] Kramolin Emil → halála-
kor, 1902-ben költözött vissza szülővárosába. Eredeti gyógymódja
volt. Ismerte a régi szekszárdiakat, akik jobban hittek a víznél a
vörösbor gyógyerejében, ezért a zúzóadásokra a bölcs doktor vö-
rösboros borogatást rendelt. Tudta ő, hogy a nemes nedűből csupán
a víznek lesz jó hatása, de ha vizes borogatást javallt volna, a beteg
fittyet hányt volna az orvostudománynak. [...] Törvényszéki, tiszti- és gyermek-
orvosként is kedvelték Kramolint, aki 1914-ben a vöröskeresztes szükségkórház
létesítő igazgatója lett. Irodalommal, újságírással és szakmai cikkek közlésével
egyaránt foglalkozott: verse az Új Időkben, tanulmányai a XX. Században jelen-
tek meg. Visszaemlékezés szerint a kaszinóelnöki tisztelet is betöltő doktor kitűnő
szónok volt. Széleskörű műveltségét az 1922-ben megjelent *Egység* című drámai
költeménye is jól tükrözi.”

Ha felépül végre a házunk...

Boda imént idézett cikke azonban már elké-
sett: a megjelenése előtt egy nappal a vár-
megyei törvényhatósági bizottság (Szek-
szárd nagyközség akkori felettes szerve)
jóváhagyta a Kramolin kert megvételét.

Újabb fél év telt el, amikor 1898 áprilisában át is vették az új tulajdont.
„Szegzárd nagyközség képviselő-testülete tudvalevőleg megvette a br. Augusz-
árvaház részére a Szegzárd-újváros területén levő Kramolin-féle kertet 7500 fo-
rintért, melyet folyó hó 28-án vett át az előljáróság a volt tulajdonostól. A kert-
ben lévő épületeket át fogják alakíttatni az árvaház céljainak, melyben 12 árvát
helyeznek majd el.” (Ezekről az épületekről Boda Vilmos azt írta: „... a terv
költségességét minden kétségen kívül helyezzük. Hiú remény ugyanis, hogy a
megvásárlott telken levő épületek átalakítással az árvaház céljaira felhasználha-
tók lesznek. Mert az épületek régiek, süllyedtek s rossz anyagból valók, úgy,
hogy teljesen új épületek emelése válik szükségessé, ami az alapnak jelentékeny
részét fogja céljától elvonni.”)

Ugyanekkor, tehát 1898. április 28-án először vetik föl azt a lehetőséget:
„Az árvaház vezetését valószínűleg apácákra bízák.” Ez újabb vitát szült, hi-
szen miként érvényesülhet így a felekezetek közötti egyenlőség, de mivel ez a
megoldás járt a legkisebb kiadással, szakképzett világi nevelőket nem is keres-
tek, hiszen megfizetni sem tudták volna őket. Újabb fél év múlva ismét határozat
jelezte az előbbre lépést. A képviselő-testület „október 27-én tartott ülésében
végleg *elfogadta az Augusz-árvaház alapszabályait*, melyet dr. Hirling Ádám
főjegyző terjesztett elő. *Fejős Károly szegzárdi mérnök most dolgozik az árva-
ház tervezetén*, melynek elkészülte után még az idén hozzáfognak az építkezés-
hez. Az árvaházat jövőre okvetlenül meg fogják nyitni s vezetését apácákra bíz-

zák. Az intézetbe, az örökhatyó akaratahoz képest, felekezeti különbség nélkül, veszik fel az árvákat.”

Természetesen nem fogtak hozzá az építkezéshez, mert a pályázatot – 12.580 forint „előírányzott költséggel” csak 1899. március 25-én, három héttel a meghirdetése után bíralták el. „A versenytárgyaláson összesen hat ajánlattevő vett részt, még pedig Szélig Gáspár bátaszéki, Pekari János szegzárdi, Stann István szegzárdi, Felber Alajos és társa tolnai, Hája Béla szegzárdi és Leitersdorfer József szegzárdi vállalkozók. A képviselő-testület Hája Béla szegzárdi vállalkozót bízta meg az építkezéssel.”

A történeteket híradásában a Tolnavármegye összegezte 1901. december elsején. „Báró Augusz Imre oldalági örökösei egyezségben kötelezték magukat, hogy az örökhatyó rendelkezéseinek megfelelő árvaház építésére és fenntartására 80.000 forintot, vagyis 160.000 koronát és a szegzárdi 466. sz. telekjegyzőkönyvben fölvetett ingatlant átengedik Szegzárd nagyközségnek báró Augusz Antalné halálától számított egy éven belül minden illetéktől mentesen. Az árvaházba a segítségre szorulókat valláskülönbség nélkül veszik fel, de a benne alkalmazandó gondnok vagy felügyelő csak katolikus lehet, a felügyelő bizottságnak, melynek a család szegzárdi birtokosa vagy megbízottja is tagja lesz mindig, elnöke a szegzárdi plébánosok egyike. Az egyezségben átadott házat Szegzárd nagyközség el is adhatja, de értéke csak az árvaház céljaira lesz fordítható. Ezen egyezség értelmében özvegy báró Augusz Antalnénak 1894 évi január 21-én bekövetkezett halála után 1895-ben Vas vármegye árvaszéke Szegzárd nagyközség részére kiutalta a 80.000 forintot, mit a község a Szegzárdi Takarékpénztárnál kamatoztat. Már a kamatokból megszerezte a község dr. Kramolin Emil és neje tulajdonában volt házat, kertet s nyaralót 15.156 koronán s a telekre 24.000 korona értékű árvaházat épített, mit teljesen fel is szerelt. Az árvaház alapszabályainak jóváhagyása után. 1900. évi szeptember 1-én meg is nyílt.”

Ha maga az épület el is készülhetett 1899-ben, a berendezés és egyéb szervezési gondok miatt *az árvaházat hivatalosan csak 1900. szeptember elsején nyitották meg*, addig árvákat biztosan nem fogadott. Ezt igazolja az iménti lap e hó 23-i újsághíre is. „Három szorgalmas látogatóval többje van a szegzárd-újvárosi templomnak: megjöttek a szegzárdi árvaházhoz kinevezett »kedves testvérek«. *A három apáca közül az egyik a főnöknői tisztet viseli, a második a gyermekeket oktatja, a harmadik pedig a konyhát látja el.*” Későbbi adatokból kiderül, hogy a főnöknőt, *Treu Júliát* már 1898-ban kinevezhették: ő ezelőtt 15 évvel tett szerzetesi fogadalmat, s hat évet már a szekszárdi megyei kórházban szolgált. (Aranyfogadalmán, vagyis szerzetessége 50. évfordulóján a város nevében vitéz Vendel István polgármester köszönti majd 1932 novemberében...)

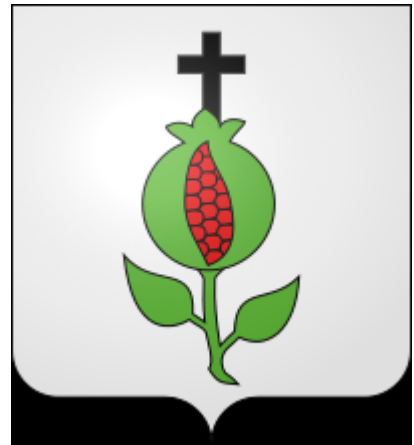
Bár az árvákat befogadó épület és a telek köré felhúzott kőkerítés valóban jelentős összegbe került, a tervezést ingyen végezte Fejős Károly. Szellemes megoldással gazdasági helyiségekként hasznosította a régi építményeket: ezek egy részéből szerszám- és eszköztár, más részükből tyúk- és sertésól lett. Az udvar egyik részén 8 köbméteres (80 hektoliteres) nyári fürdőre alkalmas beton

medence létesült. Megmaradtak a gyümölcsfák (főleg szilva, körte és alma), a szerény játszótér mellett legnagyobb terület jutott az apácák és (alkalmilag) gyerekek által művelt veteményeskertnek.

A boldog békeidőktől az I. világháború végéig

A korabeli híradásokból kiderül: hamar benépesedett a *hivatalos nevén Báró Augusz Imre Árvaháznak* hívott intézmény, amelyben hivatalosan 12 éves korukig nevelték a gyermeket. Az isteni szolgálatként oktató, nevelő munkálkodó szerzetes nővéreket, az apácákat Szekszárdon már jól ismerték, hiszen hazánkban az első megyei kórház volt az itteni, amelybe az akkori kuratóriumi elnök, Augusz Antal hathatós közreműködése nyomán 1854. július 25-én megérkeztek a Páli Szent Vince Leányai, akiket *irgalmas nővéreknek* neveztek. A rend úgy keletkezett, hogy Valaha Szent Vincéhez csatlakozott Marillac Lujza, a szent életű özvegy, aki 1633-tól „kezdte maga köré gyűjteni azokat a leányokat, akik szegények voltak, de készségesnek mutatkoztak arra, hogy életüket a szeretet szolgálatára szentelik: felkeresik és gondozzák a szegényeket és betegeket akár saját otthonukban, akár kórházakban. Közös otthonban éltek, csak szolgálattételre jártak szerte a városba” – írja róluk Joseph Weisbender *A szentek életében*. Így volt ez a megyeszékhelyünkön is 1950-ig, amikor megszüntették és valósággal kiebrudalták a szerzetesrendeket, köztük az itt közel száz esztendeig kórházi, óvodai és árvaházi nővérként szolgáló irgalmasokat. (Képeinken régebbi és újabb címerük, a gránátalmából kinövő kereszt.)

Az árvaház, mivel első és egyedüli volt a megyében, közérdeklődést keltett. Az igénybe vehető 12, de hamarosan, legkésőbb 1907-től már 15 helyre pályázni kellett, s a felügyelő bizottság (a legelső tagja: Wosinsky Mór elnök, Goldberger J. Mór és Szondy István) döntött arról, kik kerülhessenek be. Kezdetben név szerint közlik az újonnan felvetteket, később már csak számukat hozzák nyilvánosságra. (Ezt nem mindenki tudta. Ez az oka annak, hogy a város történeti monográfiája bevezetőben idézett fejezetét író akadémikus, Tóth Zoltán a helybeli Schiszler Károly kádármester családi tragédiájáról – feleségét agyonlőtte, majd öngyilkos lett – ábrával illusztrálva hosszan fejtegeti *Szekszárd társadalma a századfordulón* című műve 135-136. oldalán, hogyan rekonstruálhatta magát a

család a legnagyobb lány anyaszerepbe lépésével. [Hotter Juli] „Kiskorúsága ellenére valószínűleg anyja hatalmát vette át a háztartás ügyeiben, sőt a pénzügyekben való döntéseknél, mint ahogy ő irányította tovább kisebb féltestvéreinek sorsát is.” Ezt az Akadémia meg is jelentette 1989-ben, csak hogy a korabeli Közérdek megírta 1906. október 13-án: „A báró Augusz-árvaházban üres helyekre a felügyelőbizottság javaslata alapján *felvették Schiszler Karolin és Mária és Tóth János teljesen árva gyermekeket.*” Tehát szó sem volt semmiféle családrekonstrukcióról...)

Egy-egy gyermek ellátására évi 160 forintot szántak, ez az 1900-as valutaváltás óta 320 koronát jelentett. Ezt az árva gyámja, örökségének kezelője fizette, de sokan nem tudtak ennyit előteremteni. Őket az ingyenes helyek várták. Az első gondozási hónap végén jött létre az első. „A Szegzárdon szeptember 30-án tartott községi rendkívüli képviselő-testületi közgyűlés jegyzőkönyvének tanúsága szerint az Augusz-féle árvaházban egy árva fiú 320 koronányi nevelési díját gróf Apponyi Sándorné ő nagyméltósága vállalta el” – közli az éles szemű Tolnavármegye 1900. október 28-i száma. (Leánykori nevén gróf Esterházy Alexandra Erzsébet királyné udvarhölgye és a megyei múzeum alapítójának felesége volt, több jótékony tette mellett 1919-ben lengyeli kastélyában gyermekszanatóriumot létesített. Róla a *Tolna megyei nőlexikonban* olvashatunk.)

Az ösztöndíjak létesítésében Tolna megye lehetett volna az első, mert már 1899. október 14-én a törvényhatóság közgyűlésén „vita indult meg az állandó választmány azon javaslatánál, hogy a szegzárdi Augusz-féle árvaházban a gyámpénztári tartalékalapból 6 egyenkint 160 forinttal számított alapítvány létesíttessék”. Az indítványt ugyan 33-12 arányban megszavazták, de az ellenzők fellebbeztek, s végül a belügyminiszter 74.603/1901. szám alatt kelt rendelete engedélyezte a hat helyet – 1901 decemberében.

Többen segítették adománnyal az árvaház működését. A legelső felajánlás meglehetősen különös volt – még az intézmény működésének kezdete előtt. Erről a Tolnavármegye így írt 1899. november 5-én: „Lexa Zenó, a herceg Esterházy uradalmak mérnöke, a Dombóvár és Vidéke főszerkesztője »*Tolnamegyei menyecskék csárdása*« címmel sikerült zeneművet írt, melyet tisztelete jeléül »Nagyságos jobaházi Döry Pálné született Döry Gabriella úrnőnek« ajánlott. *A mű eladásából befolyó összeget a szegzárdi árvaházra szánta.*” Az Augusz család leszármazottai a megindulás után az elsők között segítettek; így 1902. december 21-én: „Schell Józsefné báróné a szegzárdi Augusz-árvaházban levő árvák részére 17 pár téli cipőt és más ruhaféléket adományozott.”

Az oktatás kezdetben az egyik apáca vezetésével, közös teremben zajlott. Már az indulás évében meglátogatta ezt Tihanyi Domokos királyi tanfelügyelő, s jelentése szerint „jeles és kielégítő eredményt talált”. A tanítás önállóságát célozta, hogy noha csak egy szerzetes nővér vitte a teljes munkát, 1905 őszétől hivatalosan is *árvaházi iskola létesült*. Ez azonban – tekintve a különböző korú gyermekek hatékony nevelését – többször akadozott, s ahogy 1907. augusztus 24-én tudatta a Közérdek című hetilap: „Az árvaházban levő tanköteles gyerme-

keknek az újvárosi iskolába való felvételét megengedték.” Két év múlva – személyi nehézségek miatt – úgy látszik, fel is hagytak az önálló oktatással, s az új tanév 1909 szeptemberében már nem itt kezdődött. „A szekszárdi római katolikus iskolaszék határozatilag kimondotta, hogy – miután a szekszárd-újvárosi báró Augusz-árvaházban nincs tanítónő-apáca – *a tanköteles árvákat befogadja az újvárosi iskolába*. A város minden árva után 2 korona 70 fillér tandíjat fizet és a hitközségi pénztárba fizeti be azon kiadásokat, melyeket eddig az árvaházi iskolára fordított.”

Szekszárd várossá alakulása, 1905 után hamarosan a hozzá tartozó intézmények új alapító okiratát is elkészítette. Ebben gondoskodott a fő feladatok mellett a gyermekek rendszeres orvosi felügyeletéről és vizsgálatáról is. Ezért „dr. Komáromy Gyula *árvaházi orvos* részére tiszteletdíj megállapítását javasolja a képviselőtestületnek” az árvaházi választmány, amely *gondnokot* is kinevez az intézmény élére Mosgai Sándor újvárosi plébános személyében – 1907. szeptember 10-i határozata szerint. (Előtte két hónappal döntött a városi közgyűlés arról, hogy az addigi Kereszt utcát ezután *Árvaház utcának* fogják hívni, ugyancsak *ekkor kapta nevét az „újonnan keletkezett” Zrínyi utca is.*)

Az akkor alkotmányos felhatalmazás nélkül működő kormány az új alapító okiratot véleményezte, s több kifogása volt. Szerette volna, ha a gyerekeket nem 12, hanem 14 éves korukig gondozza az árvaház, javaslatot tett az alapítvány ingatlan- és készpénzvagyonára is. Erre a város válaszolt, mire „a belügyminiszter leiratot intézett a városhoz, melyben kijelenti: attól a korábbi kikötésétől, hogy a gyermekek 14 éves korukig tartassanak az árvaházban, eláll. Kívánja azonban, hogy az árvaházi alap ingatlan birtokára az elidegenítési és terhelési tilalom feljegyeztessék; hogy [...] a 160.000 korona alapítványi tőkét állampapírokba fektesse a város” – Közérdek 1906. február 10-i híre szerint. A Tolnamegyei Közlöny azt is megírta: „A képviselőtestület élénk tárgyalás után kimondotta, hogy a még törvénytelen kormány eme rendeletét nem fogadja el, amely sérti a város önrendelkezési jogát, tehát továbbra is kezeli a báró Augusz-féle alapot, mert ez a hagyományozó végrendeletében is bennfoglaltatik.”

A város számára nemcsak önérzeti kérdés, hanem jól felfogott anyagi szempont volt, hogy a saját kezelésében kívánta tartani a meglehetősen gazdag alapítványi vagyont, mert az önmagában nagyobb volt, mint Szekszárd egy éves adóbevétele és egyéb jövedelme együttvéve. Az 1906-os évről például a „városi számadást 168.214 korona 07 fillér bevétellel, 151.053 korona 31 fillér kiadással”, „a báró Augusz-árvaház alap számadását 171.912 korona 38 fillér bevétellel, 5.558 korona 05 fillér kiadással és 166.354 korona 33 fillér maradvánnyal [...] hagyták jóvá, és a számadóknak a felmentvényt megadták.” A saját kezelés egyben azt is jelentette, hogy a különböző tervek és célok megvalósításához a banki feltételeknél kedvezőbb hitelre számíthatott a város az árvaház tőkéjéből. Szép példája ennek, hogy már 1908. március 27-én „a képviselőtestület néhány tagja” „a munkáslakások kérdésében egyelőre 50 ház építését tartja megvalósítandónak. A költség a báró Augusz árvaház alapból veendő kölcsön.” Másnap a

rendkívüli közgyűlésen „Ötven munkásház építését elhatározták. A szükséges pénzt, mintegy 50.000 koronát, a város a báró Augusz árvaház alapból veszi kölcsön, törlesztéses kölcsönképpen.” A következő évben február 20-án „Az aszfaltozási költségek fedezésére a város 68.493 korona 50 fillért vesz kölcsönt az Augusz-árvaház alapból.” Újabb két év múlva, 1911-ben a mai Mátyás király utca elődjéről szól a fáma, mert a város „a Duna-utca kövezéséhez szükséges 14.000 koronát 4 % kamatra, 10 év alatti visszafizetésre a báró Augusz-alapból veszik kölcsön”, 1915-ben „az alsótemető kibővítésére szükséges területet kisa-játítják, melynek 15.649 korona költségeit az Augusz alapból fedezik”. Az 1906-os alapítványi összegnek ez a 148.142 korona már a 89 %-át teszi ki! S bár időközben többek néhány száz koronás, valamint később Éber Géza és Bezerédj Andor 1000-1000 koronás adományával és az alapítvány vagyonához tartozó Wosinsky utcai kert eladásából befolyt 8.346 koronával meg a kamatokkal gyarapodott az egykori összeg, valójában messze volt már eredeti értékétől.

Mindezt súlyosbította, hogy – az alapítványt tevő szándékát semmibe véve – a Tolnamegyei Ujság 1927. május 27-i híre szerint „a szekszárdi Báró Augusz Árvaház 164.700 koronát kitevő vagyonát 1915. évben hadikölcsönkötvénybe fektették”. A még töredékében megmaradt vagyon sorsát megpecsételte, hogy a 1917-ben a VI. hadikölcsönre „a Tolnamegyei Takarékszövetkezet és Hitelbanknál a következő jegyzések történtek: [...] Árvaházi alap 10.000 korona...”

Mindez azért jelentett gondot, mert az ellátási költségeket a kezdetben is meglehetősen szűkösre szabták. Az évi 320 koronából futnia kellett az étkezésre, ruházkodásra, tisztálkodásra, tanszerekre, orvosságra, 1913 végéig a világításra szolgáló petróleumra, azután a villamos áram díjára, az igénybe vett szolgáltatásokra (mint például a bevezetőben emlegetett asztalosé), nem csoda, ha a gyermekeknek szánt ajándékokra alig futotta, vagy nem is maradt. Hosszú évekig nincs hírünk húsvéti vagy karácsonyi ünnepségről sem. Az első ilyenről 1907. december 12-én szól a Tolnamegyei Közlöny: „*Gyűjtés az árvák karácsonyfájára*. Stockinger Jánosné úrnő [Babits Mihály öccsének, Istvánnak majdani anyósa] a báró Augusz-árvaház gyermekei részére állítandó karácsonyfára a következő adományokat gyűjtötte”, s itt 27 jótét lélek összeadott 32 koronájáról értesülünk. Öt év múlva az izraelita hitközség volt elnökének özvegye „Leopold Sándorné Szekszárd város szegényeinek 500, az árvaház karácsonyfájára pedig 50 koronát adományozott”. Megtartott ünnepségről először az iménti újság 1913. december 28-i száma tudósított. „*Karácsonyi ünnepély az árvaházban*. A szekszárdi Augusz árvaházban karácsony előtti nap délutánján szép és lélekemelő karácsonyi ünnepély volt, melyen dr. Fent Ferenc apátplébános, dr. Szentkirályi Mihály polgármester, Mosgai Sándor plébános, Tarlós János igazgató tanító és számosan jelentek meg. A kedves testvérek igazán nagyon sokat fáradhattak, míg a szegény árvákat annyi versre és énekre betaníthatták. Az ünnepély befejezéséül minden árva megkapta a kis Jézuska ajándékát, aki örömet és boldogságot hozott az Augusz árvaházba.”

Nem véletlen, hogy a nehézségek miatt a Közérdek 1908. december 19-i száma szerint már a városi közgyűlés elé került „az Augusz-árvaházi bizottság előterjesztése árvák felvétele, az *ellátási díj felemelése* és felszerelések beszerzése iránt”. A háború már 1914-től megsokszorozta a nehézségeket a drágaság miatt, s ezért 1916 novemberében „a báró Augusz-Árvaház felügyelőbizottságának jelentése alapján az intézeti árvák után az ellátási költséget fejenként 5 koronával emelték fel”. A pénz elértéktelenedését is jól jelzi – a nagylelkűség mellett –, hogy a főispán felesége, gróf Apponyi Rezsóné, aki előző év őszén meg is látogatta az árvaházat, 1918 januárjában 12 tehetős Tolna megyeitől és egy banktól ezer koronát gyűjtött össze az árvaház megsegítésére.

Az ínségtől a szétszóratásig (1918 – 1950)

Az emberi fantázia túl szegényes ahhoz, hogy elképzeljük, milyen nélkülözést kellett elviselniük a – jobbára már hadi- – árváknak és az őket istápoló kedves nővéreknek az első világháborút követő hosszú években. Ennek egyik oka volt az alapítványi pénzvagyon megsemmisülése, a másik pedig a korona elértéktelenedése. Az 1918-ban még egy napszám árát érte egy korona, az éves újság előfizetésre 16 korona elég volt, 1927 elejére az előbbi tízezer korona, az utóbbi 100.000 korona lett. Az ekkor, januárban bevezetett 1 pengő 12.500 koronát ért. Az, hogy ennek hatását élelmiszerben, ruhában, szolgáltatások költségében mérni tudjuk, szinte lehetetlen.

A város ugyan magára vállalta az ellátás terhét, de még az ide látogató külföldinek is szemébe ötlött a rászorultság és a nyomor. Így történt, hogy „Schluchin József Kilchberg, Zürich kantoni lakos, aki Ujj testvérek vendége volt Szekszárdon, Wendl István h. polgármester főjegyző kezeihez 15.000 koronát adott át azon rendelkezéssel, hogy abból 8000 korona a városi szegénypénztár, 5000 korona a báró Augusz-árvaház és 2000 korona a népkonyha javára fordíttassék” – tudatja a Tolnamegyei Újság 1920. január 12-én. Hihetőleg az adományozó révén a következő hónapban a svájci misszió 50 gyermekruhát küld Szekszárd szegényeinek, melyből „20 ruha a báró Augusz Imre árvaház gyermekei között osztatott szét”. „A svéd Vöröskereszt szeretet adománya”, „nagyobb mennyiségű használt, de jó anyagú fehérnemű”, melyről „a genfi vöröskereszt megbízottja úgy határozott, hogy túlnyomó részét családos és vagyontalan szekszárdi köztisztviselők között osztatja szét”, de „részesültek még az adományban a róm. kat. óvoda és gyermekmenhely, az árvaház, a menekültek gyermekei, a rokkantegylet szekszárdi fiókja” – az 1920. június 26-i hír szerint.

Ez év október 23-án már felhívást is közöl az újság. „A báró Augusz-féle árvaház, amely alapítványi kamataiból csupán havi 1500 koronát kap feladata teljesítésére, a legnagyobb anyagi gondokkal küzd, mert 15 árváját ebből a kis összegből a nevelő apácák legnagyobb takarékosága és legodaadóbb munkássága dacára sem tudja eltartani. A városi tanács ezért a közgyűlés utólagos jóváhagyása reményében 5000 koronát utalt ki az árvaház sürgős szükségleteire. Mi

pedig felhívjuk a nagyközönséget ezen emberbaráti intézménynek terményekben való támogatására. Hisszük, hogy az ott felekezeti különbség nélkül gondozott hadiárvakat városunk nemesen érző közönsége nem hagyja nélkülözni.” A következő hónapban „a Nemzeti Hadsereg Tolna vármegyei alakulatainak jótékonyága” révén „a szekszárdi népkonyha és árvaház részére 120 kg hagymát ingyen és 800 kg burgonyát minimális áron” juttat a rászorulóknak.

A városi árvaház válsága címmel december 4-én megírják: „árvaház jövedelme az értékpapírok elértéktelenedése folytán annyira megcsappant, hogy a kezeléssel megbízott apácák csak a legnagyobb munkával és önfeláldozással bírják úgy-ahogy ellátni az ott elhelyezett 15 hadiárvat a báró Augusz-alap 1500 koronás havi hozadékból. A tanács elhatározta, hogy az árvák karácsonyi megajándékozásáról gondoskodni fog a szegényalap terhére, egyúttal felhívja a lakosságot, hogy az árvaházban valláskülönbség nélkül elhelyezett hadiárvak ellátására bőkezűen adakozzék. Az árvaház vezetőségének nem annyira pénzre van szüksége, mint inkább élelmiszerekre.”

Egy hét múlva megírták: „Pedlow kapitány [képünkön], az Amerikai Vöröskereszt áldott kezű magyarországi megbízottja értesítette ifj. Leopold Lajost, hogy a legközelebbi napokban hatalmas téli ruhanemű- szállítmányt küld le Szekszárd nyomorgó népének”, s bár „az adományokból elsősorban a menekülteket kell segíyezni”, jut az árvaház lakóinak is. A kapitány – szekszárdi díszpolgári címének átvételekor – 1921. szeptember 10-11-én látogatott ide. Jutott ideje, figyelme a legkisebbekre és gondozóikra is. „A seregszemle után meglátogatta a római katolikus óvodát, a Szociális Misszió Társulat irodáját, a báró Augusz árvaházat, ahol nagyon megnyerte tetszését a tapasztalt szép rend, és megállapította, hogy az irgalmas nővérek szerető nagy gonddal örködnek a reájuk bízott árvák fölött.”

A következő évben, 1922. február 8-án „dr. Fent Ferenc árvaház felügyelő bizottsági elnök kérelmére a képviselőtestület 10.000 korona rögtöni segílyt ad az ínséggel küzdő árvaháznak, továbbá garantálja a város a szükséges lisztet, évenként 5 öl fát és 20 métermázsza szenet.” De mivel ez a szerény juttatás is teher számára, szeptember 2-án már „Kimondotta a képviselőtestület, hogy feliratot intéz a népjóléti és munkaügyi minisztériumhoz, hogy az árvaházat vegye állami kezelésbe, mert az alapító által adott összegből és a városnak erejét meghaladó jelen hozzájárulásból az intézetet tovább fenntartani nem lehet.” Arról azonban gondoskodtak, hogy a város az „árvaházban elhelyezett növendékek karácsonyára 10.000 koronát, 10 kg borjút és 11 kg marhahúst ajándékozott”. Az 1923. április 21-i közgyűlés megszavazta: „az árvaház havi segílyét 30 ezer koronáról 50 ezer koronára emeli fel s az ott elhelyezett gyermekeknek és gondozóknak egy-egy pár cipőt szerez be”. A Tolnamegyei Ujság – melynek híreit eddig közöltük s a következőkben is idézzük – tudatja június 23-án: „Dr. Örfly Imre közbenjárására a népjóléti és munkaügyi miniszter a br. Augusz árvaház-

ban kezelt árvák után havonként és fejenként 400 korona segélyt állapított meg. Dr. Örfly ezen örvendetes hírt, amely egy parányi részben javítja az árvaház igen rossz anyagi helyzetét, Treu Júlia árvaházi főnöknővel levélben közölte és leveléhez 10.000 koronát csatolt az árvaház szükségletére. A főnöknő ezúton is köszönetet mond a kerület képviselőjének.”

Ha azt gondolnánk ezek után, lassan minden rendeződik, tévedünk. Kovácsné Nagy Lujza polgári leányiskola-igazgató ez év július 19-én „*Kérelem a nemes szívű emberbarátokhoz, de különösen a volt tanítványaimhoz*” címmel felhívást tesz közzé, s kérését személyes tapasztalataival meg a főnöknővel lezajlott beszélgetésével támasztja alá: „elmondta, hogy havonként 50.000 koronából és fejenként 6 kg lisztből kell megélni 20 gyermeknek, 4 nővérnek, és azon túl van ott még 5 olyan gyermek, akikre lisztet már nem is kapnak. [...] Nem jut a liszten kívül 1800 korona sem, tehát egy fél kiló hús ára sem egy-egy gyermeknek egész havi összes szükségleteinek fedezésére. Ebből kell fedezni egy hónapon át a teljes ételmezést, fűtést, mosást, ruházatot! [...] Azért kérlek elsősorban Benneteket, kedves volt tanítványaim, segítsetek – ha tehetitek – némiképpen ezeken a szegény kis árvákon! Küldjetek vagy pénzbeli segélyt, vagy juttassatok nem a fölös-

leges, de a nélkülözhető élelmiszereitekből valamit nekik, vagy gyermekeitek kinőtt ruhácskáiból vagy cipőiből küldjetek. Kérek erre minden nemes szívű embert, de kivált a birtokos urakat és gazdákat, mint akiknek az idén a pengő kaszák nyomán annyi áldás fakad, gondoljanak ezekre

a szegény kis árvákra s juttassanak valamicskét nekik abból, amiket az idén az Isten olyan bőven adott. Aki most egy gyermekéletet megmenteni segít, az nemcsak emberbaráti, de hazafias kötelességet is teljesít, mikor ennek a szegény hazának minden egyes polgárra olyan nagy szüksége van.” (Képünkön Kovácsné Nagy Lujza tanítványai körében, alul, középen az árvaházba 1911-ben felvett Kliegl Erzsébet – a *Tolna megyei nőlexikon*ból Borgula mester fényképén.)

Az élet azonban nagyrendező. Mielőtt szerte az országból, sőt még Amerikából is (!) befolytak volna az adományok, az újság szomorúan írta meg augusztus 4-én: „Meglopták az árvákat. Amikor a jószívű emberekhez fordult lapunk, hogy az árvaházban nyomorral küzdők részére adakozzanak, majdnem egy időben ellopták az árvaház kertjéből az összes hagymát és burgonyát. A hagyma körülbelül 150-180 kg volt, a burgonya megközelítőleg se tudható, hogy

mennyi lehetett. A főnöknő feljelentést tett... Ha ezt Párizsban egy apacs teszi, hát apacstársai biztosan elverik érte. Talán itt is akad a tolvajoknak egy tolvaj barátjuk, akiben felébred a tolvajoknál néha feltámadó becsületérzés és megbünteti a százszorosán tolvaj gazembert a nyomorgó árvák meglopásáért.” Két hét múlva aztán nemcsak az derült ki, hogy „az árvák ez aljas tolvajlás folytán a legnagyobb nélkülözésnek voltak kitéve”, hanem a tolvajt is elfogták, „részletesen beismert mindent és a lopott élelmiszerekből 22 kg hagymát, 200 kg burgonyát elő is adott; orgazdáit megnevezte, akiknek babot, salátát stb. eladott”. Ez a tolvajlás nem maradt egyedi eset: 1927. április 26-án „a tyúkketrecet feltörték s onnan 27 darab tyúkot elloptak”, szeptember 8-án „az árvaház gyümölcsöskertjébe hatoltak és 5 szilvafát teljesen leszüreteltek”.

Kaptak pénzadományt az emberbaráti szeretet mellett megnyert fogadásból, sztrájktróók napidijából, koszorúmegváltás címén, a rendőrtiszti és altiszti bál tiszta bevételeként, s természetesen „az árvaház céljaira befolyt adományokat hálásan köszöni és nyugtatja Treu Júlia kedves Testvér főnökné”. Változatosságban nem maradtak el e mögött a természetbeni adományok, melyek a lisztől a babon és burgonyán át a ruháig, zsírtól a dión, mákon és dinnyén át a gyümölcsökig terjedtek, de akadt, aki két malacot, más később „ellős kocát”, sőt, „egy magát megnevezni nem akaró úrnő egy fejős faj kecskét” adott az árváknak, akik így legalább tejhez juthattak.

Az adományok ellenére sem gondolhatjuk, hogy a Tolnamegyei Ujság 1923. október 27-i vezércikkének aggodalma túlzás lett volna. „Mit csináltak volna, vagy mit csinálnának ezután is ezek az apró kis árvák, ha nem lenne olyan intézmény, amely felneveli őket? [...] De mi lesz akkor velük, ha ez az árvaház anyagi eszközök hiányában beszüntetni kénytelen áldásos működését és szélnek ereszti ebbe a cudar világba a most ott gondozott árvákat?

Itt a tél, nemsokára behavazza a hó a földet, nemsokára csikorog a fagy, meleg szobát keres mindenki, és mert künn megfagyna, nemsokára vastag ruhákba öltözik mindenki. És ha csakugyan megszűnne minden anyagi erőforrás, csak a szekszárdi árvák bolyonganának a havas utcákon, csak a szekszárdi árvákat fagyasztaná meg a zord hideg, csak a szekszárdi árvák éheznének.

Nincs az árvaháznak élelme, kevés a tüzelője, nincs a csöppségeknek ruhája, cipője. A jószívű emberekhez fordulnak és azokat így kérik: – Adjatok nekünk valamit, adjatok annyit, hogy éhen ne pusztuljunk, adjatok apáink és anyáink helyett jószívű emberek, mi ezt megháláljuk.

Adjon mindenki annyit, amennyit tud, gyűjtsék össze községenként az adományokat pénzben vagy terményekben, küldjék be az árvaházhoz, mielőtt még nem késő, hogy ne kelljen szélnek eresztetni a sok kis árvát. Tolna vármegyét, a vármegye tehetős embereit épp úgy, mint a szegényeket nem érheti az a szégyen, hogy a Báró Augusz Imre Árvaház megszűnjék. Nemes Tolna vármegye nemes szívű lakossága ezt minden bizonnyal meg fogja akadályozni.”

Lassan-lassan javulnak a körülmények, 1926-ban Vendel István polgármester eredményei között említi: „az árvaházat alaposan kitataroztattam”, az

1927. október 24-i közgyűlésen „Elhatározták, hogy a báró Augustz árvaházba és a Mérey utcai óvodába a vízvezetékot bevezettetik.” (Addig ugyanis az árvaház például a kerti kútból nyert vizet használta, ez pedig messze volt az egészséges-től...) A következő évben „a fogház-misszió az árvaházban egy átmeneti gyermekotthont kívántak létesíteni”, ami ugyan veszélyt is jelentett, de némi anyagi javulást is. Újabb egy év múlva, 1929-ben „A népjóléti minisztérium... kilátásba helyezte, hogy nemcsak a bent lévő hadiárvák, hanem a többi más árvák után is megadja az 1 pengő 20 fillér napi tartási díjat. Ezáltal lehetővé válik, hogy a báró Augustz árvaház további áldásos működését folytathassa, viszont a város az immár 10 év óta gyakorolt terhes fenntartási költségek alól részben mentesül.” „A képviselőtestület az 1934. évi költségvetésben kimondta: a hadikölcsönben vagyona vesztett báró Augustz-árvaházra 7900 pengőt kell fordítani.” Kozma Miklós belügyminiszter 1936 júniusában „megtekintette az árvaházat, ahol kilátásba helyezte, hogy a fiú- és leánygyermekok elkülönítéséhez szükséges bővítések lehetővé tételére hamarosan államsegélyt fog engedélyezni.”

A következő sajtóbeli jó hír valójában már ismét rossz. Az 1941. december 1-jei „közgyűlés ezután az árvaház részére megállapított havi 500 pengő átalányt felemelte 200 pengővel, úgyhogy az árvaház havi átalánya a drágaságra való tekintettel 700 pengő”: Magyarország ismét háborúban áll a fél világgal... Jellemző, hogy a háború végéig már csak egyetlen hírt találunk 1943 augusztus 28-án: „A belügyminiszter a szekszárdi árvaház támogatására 3500 pengő államsegélyt engedélyezett.”

* * *

Az apácáknak a napi gondok mellett maradt azért arra is idejük, hogy a lelkeket is pallérozzák. „Paulai szent Vincéről nevezett irgalmas nővérek a vezetésük alatt álló báró Augustz Imre árvaházban sokat nélkülöző gondozottjaik javára december hó 24., 25. és 26-án délután 5 órakor pásztorjátékokat mutatnak be a kis árvákkal. Ezen pásztorjáték előadásokra szeretettel meghívunk mindenkit. Belépti díj 3 korona” – adja hírül a sajtó 1920. december 18-án. De így volt ez a későbbi években is. „A növendékek *az árvaház védőszentjének*: Szent Imre hercegnek tiszteletére az árvaház nagytermében vasárnap nagyszerű előadást tartottak. Ezt az előadást, amelyen nagyobbára az újbárosiak közül vettek sokan részt, most különösen az intelligencia számára június hó 4-én megismétlik. Erre

az előadásra az árvák nevében szeretettel meghívják a közönséget az Irgalmas nővérek. Színre kerül a *Glóriás herceg* című legenda 8 képen. Az előadás kezdete 6 órakor, belépődíj személyenként 1 pengő. Felülfizetéseket az árvaház céljaira a legnagyobb hálával fogadnak” – olvassuk az 1930. június 4-i hírt.

A sors úgy hozta, hogy az ekkoriban idekerült Verbovszky Mária, akit képünk avatása évében ábrázol, s akit mindenki Györgyike nővérként ismert, 2004-ben, 94 éves korában elmondta élete történetét, s az a Szekszárdi

Vasárnap december 19-i számában meg is jelent. Ebből idézünk. „Szekszárdra 1929-ben jöttem Márianosztráról... Tüdőgyulladást kaptam. Itt pihentem 1930-ban, de már jártam a gyermekosztályra. [...] Mikor 1933-ban visszakerültem Szekszárdra, az árvaházba mentem. [...] Tudtuk, hogy az alapító nem ide akarta, de aztán itt megvették ezt a kertet. Abban Márta nővér, a gazdaságisunk mindent termesztett. Kora tavasszal szekérekre való salátát vittünk a piacra, ott már nagyon várták, egykettőre elkelt. Ebből tudtunk élelmet venni. A város szegény volt, csak annyit kaptunk, ami fűszerre, cukorra, rizsre elég. Az alapítvány 25 gyerekre szólt, de mindig harminc, köztük sok tüdőbeteg otthona lett. (Közülük vagy másfél tucat került erre a képre...)

Varrtam, vasaltam, mángoroltam, éjszaka zoknit stoppoltam. Amikor beállt a rossz idő, mindig színdaraboztunk. Karácsonyra a Petrits bácsi minden fiúnak mézeskalács órát és huszárt, a lányoknak babakocsit meg virágcsokrot, a nővéreknek egy hosszú mézest és égetett cukrot adott. A gyertyát is tőle kaptuk. Három egyesületünk volt, a Mária-lányok, Jézus és Mária tisztelői és az Őrangyalok. Bombázáskor a sógornóm két gyermekét egy nővér hozta ide. A gazdasági nővér '45 elején Pestre jár lúgkőért, hogy az itteni asszonyok tudjanak mivel szappant főzni. Volt egy Mária-lányunk, Taksonyi Bözsi. [...] Egyszer azon imádkoztam a Szűzanyának, hogy küldjön valami jelet: élnek-e a fiútestvéreim. Másnap a Bözsi orgonát hozott a kápolnába, pedig február volt. A tanyájuk mellett bimbózott, még nem nyílt ki, de én megértettem az üzenetet... '50 május elején dobtak ki minket mindenhol. Még '45-ben idejött a mamám és a nagyapa, majd a bátyám is. Előbb a Kapisztrán utcában laktunk albérletben, aztán megvette ezt a hajlékot...”

Epilógus, avagy A virágos úttól a Hattyú őrsig

„*Mi tanulással építjük jövőnket*” címmel, *Vidám a gyermekek élete a szekszárdi József Attila gyermekotthonban* alcímmel látott napvilágot egy híradás a Tolnai Napló 1951. július 3-i számában. A legvadabb ötvenes években mi is lehetne jellemzőbb, mint a derű, a boldogság és Horthy-rendszer meghaladása?

„Vidám nevetés hallatszik az udvarról, amint belépünk a szekszárdi József Attila gyermekotthon területére. Amint közeledünk a gyermekcsereg felé, virágos úton megyünk végig, amelyet a gyermekek gondoznak. Rózsa, szegfű [!] és egyéb illatos virág száz színével teszi még otthonosabbá ezt az épületet, *ahol árvák és sokgyermekes családok gyermekei laknak*. Dél előtt 11 óra van. A szünetben szórakozhatnak az otthon növendékei. Éppen fürdenek. Megtudtuk, hogy a felszabadulás előtt ezt a betonmedencét csak nagyritkán használták fürdésre. Most pedig hetenként kétszer-háromszor cserélik benne a vizet. Egy-egy

alkalommal 70-80 hektoliter vizet vezetnek bele. Bőven jut idő a sportolásra is a gyermekotthonban. [...]

Mindenütt rend van. A hálósobában éppen úgy, mint kint az udvaron, vagy a folyosón. Friss, ötletes dekoráció minden látogatót meglep. Ifjúságunk feladatára is figyelmeztet egyik felirat: »Mi a tanulással építjük jövőnket«. Ennek a feladatnak eleget tettek a gyermekotthon növendékei is. Sok közöltük a jeles. [...] A szórakozás és a tanulás mellett azonban dolgoznak is a növendékek. A konyhakertet, ők gondozzák, de kikövezték a fürdőmedence környékét is, mert a síkos, nyirkos földön könnyen elvágódhattak volna. Szép a Micsurin-kertjük is. Innen borsót, karfiolt, zöldbabot vittek a konyhára a fiatalok. Amíg körüljárjuk az otthonukat, elkészült az ebéd. Megszólalt a villanycsengő. A gyermekek hamar kezet mostak, egy-egy mozgalmi dalt elénekelték és bementek az ebédlőbe. Hús, tészta, főzelék váltogatja egymást az étlapon. Reggel kávé, vagy tea várja a növendékeket.”

Az egykori árvaház azonban további átalakuláson ment keresztül, mert a következő évben már csak leányokat fogadott, igaz, azokat viszont 18 éves korig. Így esett, hogy „Vasárnap a faddi fiú gyermekotthon látogatást tett a szekszárdi József Attila leány gyermekotthonban. Az egész napos kirándulást délelőtt sportversenyekkel kezdték az úttörők.” A lányok mind lövészetben, mind röplabdában legyőzték a vendégeket az 1954. június 18-i Tolnai Napló szerint.

Ugyanez a lapszám *Évvégén a szekszárdi leánydiákotthonban* címmel közöl színes riportot. „A szekszárdi leánydiákotthonról és három utolsó éves tanulójáról lesz szó” – ígéri az ismeretlen szerző. Egyikük – akiről Lázár Ervintől tudom, hogy litánia utáni idekísérése miatt a leendő író majdnem kicsapták a Garay Gimnáziumból – arról híres: „már érettségi előtt dicsőséget hozott a fiatal diákotthonra azzal, hogy magyar dolgozatával bejutott a Rákosi Mátyás tanulmányi verseny országos döntőjébe”. A létszámról és fejlesztésről egy mondatban kapunk képet: „amíg az elmúlt évben mindössze néhány bádoglavór állt az 58 lány rendelkezésére, most fürdőszobában zuhanyozhatnak a diákotthon tanulói. A virágos, kedves udvar, az egész otthonban uralkodó rend, tisztaság, fegyelem az igazgató néni határozott egyéniségét tükrözi.” A végkicsengés hasonlóan derűlátó. „Az igazgató néni ott van állandóan a lányok között. Lát és hall mindent. Az ő képzeletében is tervek szövődnek: még szebbé tenni ezt az otthont, s ha lehet még jobban, még eredményesebben nevelni. Ez volt a *leánydiákotthon* létezésének második esztendeje.”

Teltek-múltak az évek, s másnak más ötlete támadt. A Tolna Megyei Népújság 1968. március 26-án egy helyi MSZMP-s vezetőt idéz: „a MÜM-mel kötött megállapodás értelmében Szekszárdon a volt árvaház helyén 1972-ig *diákotthon épül szakmunkástanulók részére*”. Ehhez képes bő fél év múlva a fenti napilap közli október 6-án: „Megkezdték az árvaház utcai *új iskola* építésének előkészületeit. A korszerű iskolát a Tolna megyei Állami Építőipari Vállalat készíti.” Röpke negyedév múlva B[oda] F[erenc]: *Mi épül az idén Szekszárdon?* címmel meg is magyarázza a változás okát. „A város északi részén 12 tantermes

iskola épül mintegy 15 milliós költséggel. A városnak ezen a részén csak egy diákotthon működött eddig a régi árvaházi épületben, így az erre lakó diákoknak messzire kellett járniuk. A városnak ez a lakónegyede is erősen fejlődik, perspektívájában pedig még nagyobb ütemű fejlődés várható, így nagyon indokolt ez az oktatásügyi beruházás. A diákotthonhoz nagy kert tartozott, s itt épül az általános iskola. A tantermek mellé megfelelő tornatermet is építenek, így ez lesz a város egyik legkorszerűbb oktatási intézménye.”

Az 1969. november 30-i megnyitásról a Hattyú órs tanári segédletet sem nélkülöző tudósítását érdemes idéznünk a fenti újság december 3-i *Gyerekek* rovatából. „*Új iskolában.* Szekszárd város felszabadulásának 25. évfordulóján avatták fel a Zrínyi utcai általános iskolát, azt, melyet ebben a tanévben készítek el és adtak át. Ez a város legmodernebb iskolája. Az iskola tanulói nagy ambícióval készültek az ünnepélyre; elsőnek dekorációs versenyt írtak ki, hogy a nevezetes napon díszbe öltöző épület alkalomhoz illően fessen. Az ünnepély műsorát az irodalmi színpad, az énekkar és a tánccsoport szolgáltatta.

Az iskola tizenkét termében folyik a kabinetrendszerű tanítás. A világos és a rendezett osztályokban öröm a munka, a tanulás. Praktikus felszerelések biztosítják és segítik a tanulmányi eredmények emelkedését. Ilyen körülmények között nem nehéz, és ezért öröm a tanulás. *Hattyú órs*”